

Pole uplatnění psychoterapeutického vzdělání v ČR

Doprovodný text k Vědeckému dni České psychoterapeutické společnosti ČLS JEP
konanému dne 27. 4. 2018

PhDr. Karel Koblíček, MUDr. Jan Kubánek, PhDr. Alena Paloušová, MUDr. Ondřej Pěč, PhD.

ÚVOD

Psychoterapie je jeden obor, jedna teoretická disciplína s mnoha vnitřními proudy či směry. Je to klinická vědní disciplína zkoumající psychické procesy člověka a jejich poruchy, zejména možnosti a způsoby jejich ovlivnění – tedy léčbu psychologickými prostředky.

V praxi jde o samostatný obor: diagnostické a léčebné postupy pro systematické a plánované léčení a prevenci psychicky, psychosociálně nebo psychosomaticky podmíněných poruch chování, chorobných stavů a narušených vývojových potřeb pomocí vědecky podložených, speciálním vzděláním osvojených psychoterapeutických metod (tedy léčbou – prostředky komunikační a vztahové povahy).

Cílem psychoterapie je především zeslabit nebo odstranit existující symptomy, vyléčit či zmírnit psychické chorobné stavy a utrpení, pomáhat v životních krizích, měnit narušené způsoby chování a postoje či podporovat osobní rozvoj a zdraví (s využitím definice Evropské asociace pro psychoterapii a základních českých odborných prací Kratochvíla, 2012 a Vymětala, 2004, 2010).

Současně je oborem interdisciplinárním, kvalifikovaně uplatňovaným v dalších oborech.

Formální praktické kompetence toho, kdo psychoterapeutické vzdělání uplatňuje v praxi, se musí řídit zákonnými úpravami v ČR a stupněm jeho kvalifikace v psychoterapii.

ZDRAVOTNICTVÍ

Léčba nemocí a poruch probíhá pouze ve zdravotnictví.

Vymezuje ji zák. č. 372/2011 Sb. o zdravotních službách v § 2, odst. 4, v němž se zdravotní péči se rozumí: 1. předcházení, odhalení a odstranění nemoci, vady nebo zdravotního stavu..., 2. udržení, obnovení nebo zlepšení zdravotního nebo funkčního stavu, 3. udržení a prodloužení života a zmírnění utrpení.

Ten, kdo uplatňuje psychoterapeutické vzdělání ve zdravotnictví, se naopak nevěnuje těm klientům, které trápí problematika jiná a odesílá je příslušným odborníkům (např. člověk, přicházející se vztahovou problematikou bez doprovodných psychopatologických projevů, je odeslán k psychoterapeuticky vzdělanému manželskému poradci).

Samostatně ve zdravotnictví tedy v současné době psychoterapeuticky pracuje pouze ten, kdo má úplnou kvalifikaci v psychoterapii.

Úplnou kvalifikací v psychoterapii se rozumí:

- pregraduální magisterské jednooborové (po jednooborovém bakalářském) studium psychologie nebo lékařství,

- atestace (z klinické psychologie či některého klinického oboru lékařství – většinou psychiatrie),
- úplné vzdělání v psychoterapii v programu schváleném pro zdravotnictví,
- praxe s pacienty s duševními nemocemi či poruchami
- ověření státem respektovanou zkouškou (nyní na závěr certifikovaného kurzu akreditovaného MZ ČR).

Získává tím kompetence k:

- samostatné práci
- kvalifikované diagnostice
- posouzení indikace (směry, formy)
- vlastní psychoterapii – je-li indikován přístup, v němž je konkrétní odborník vzdělán – tedy vždy podle konkrétních profesních kompetencí.

Samozřejmě spolupracuje s dalšími zdravotnickými pracovníky.

Ostatní odborníci ve zdravotnictví, kteří nenaplnují tato kritéria, pracují ve zdravotnictví pouze na pracovištích pod vedením někoho s kvalifikací úplnou. Ten je za jejich práci spoluzodpovědný a je zodpovědný za to, že jim přiděluje pouze činnosti a úkoly, k nimž jsou kvalifikováni (koterapie, bloky nácviků, podpůrné techniky atd.).

(Příkladem je vypracovaná psychoterapeutická kvalifikace psychiatrických sester a obecná náplň jejich práce, do budoucna je možno analogicky ohraničovat potřebnou kvalifikaci, kompetence a náplň práce pro další profese.)

Cílem je, aby se pacient snáze dostal k psychoterapeutické podpoře či jiným intervencím, pro něž je plně kvalifikovaný psychoterapeut často překvalifikován a je – kromě jiného - také špatně dostupný.

Pravidla poskytování psychoterapie se neliší mezi zařízeními státním a nestátním zdravotnickým zařízením. Psychoterapie v nestátních zdravotnických zařízeních, která nemají smlouvy se zdravotními pojišťovny, je hrazena přímo pacientem.

Pro nezbytnou ochranu pacienta jsou ve zdravotnictví obecnými právními normami řešeny kompetence vázané na kvalifikaci, zodpovědnost, mlčenlivost, vedení dokumentace, vyřizování stížností, hygienické parametry pracoviště, tvorba cen v případě přímé úhrady (věcně usměrňované ceny) atd.

Otevřený je možný další vývoj:

Jakmile jiný obor doloží srovnatelné pregraduální kurikulum a zejména srovnatelnou předatestační přípravu (+ praxi a zkoušku), jistě budou moci jeho v psychoterapii plně vzdělaní odborníci rozšířit výčet současných dvou oborů (klinické psychologie a medicíny – většinou psychiatrie).

PSYCHOTERAPIE MIMO ZDRAVOTNICTVÍ

Mimo zdravotnictví odborníci adekvátně uplatňují svoje psychoterapeutické vzdělání v návaznosti na své vzdělání pregraduální. Poskytují intervence např. v problematice vztahové (manželští poradci) nebo v problematice školní a výukové podle příslušných zákonných norem daného rezortu.

Je třeba formulovat stupně psychoterapeutického vzdělání, které jsou v daném rezortu potřebné a kompetence, pracovní rozsah a míru samostatnosti při psychoterapeutickém poradenství (konzultaci) a rozsah kvalifikace a pracovních náplní, těch, kteří se na psychoterapeutickém poradenství-konzultacích podílejí jako např. asistenti.

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

MANŽELSKÁ A RODINNÁ PORADNA

Dle Zákona o sociálních službách č.108/2006 Sb., je manželská a rodinná poradna poskytovatelem odborného sociálního poradenství. Dle prováděcí vyhlášky k tomuto zákonu se odborné sociální poradenství též týká pomoci při obnovení nebo upevnění kontaktu s přirozeným sociálním prostředím. Manželská a rodinná poradna pak konkrétně poskytuje odborné poradenství jednotlivcům, párům a rodinám v závažných životních situacích. Kontextem poradenství je partnerská, manželská či rodinná vztahová problematika. Může jít o podporu v otázkách vzájemných vztahů nebo i vztahů se sociálním okolím. V tomto kontextu lze uplatnit vzdělání v psychoterapii. Je-li však vztahová problematika spojena se symptomy duševní nemoci či poruchy, je povinností poradce odeslat klienta do zdravotnického zařízení. Odbornou způsobilostí manželského a rodinného poradce je vysokoškolské vzdělání získané řádným ukončením studia jednooborové psychologie nebo magisterského programu na vysoké škole humanitního zaměření současně s absolvováním postgraduálního výcviku v metodách manželského poradenství a psychoterapie v rozsahu minimálně 400 hodin nebo obdobného dlouhodobého psychoterapeutického výcviku akreditovaného ve zdravotnictví. Poradce musí mít vypracovaná pravidla pro řešení stížností v rámci sociální služby, dále si může klient stěžovat na registrující orgán sociální služby, což je kraj, nebo na ombudsmana. Pro vedení dokumentace v rámci poradenství nejsou závazná pravidla, avšak sociální služba musí mít vypracovaná pravidla pro její vedení. Dokumentaci uchovává po dobu, kterou si sám v těchto pravidlech stanovil.

TERAPEUTICKÉ KOMUNITY (TK)

Většina je certifikována Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky a registrována jako sociální služba. Některé jsou součástí zdravotnického zařízení.

TK dle z.108 a prováděcí vyhlášky č. 505 poskytují pobytové služby i na přechodnou dobu pro osoby závislé na návykových látkách nebo osoby s chronickým duševním onemocněním, které mají zájem o začlenění do běžného života. Činnosti: kromě poskytnutí stravy a ubytování jde o zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

U zprostředkování kontaktu se společenským prostředím jde konkrétněji o aktivity umožňující lepší orientaci ve vztazích odehrávajících se ve společenském prostředí. Mezi sociálně terapeutické činnosti v TK patří pracovní terapie a další socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k trvalé abstinenci, prevenci relapsu, rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob a dále výchovné, vzdělávací, aktivizační a volnočasové aktivity.

Odborný pracovník v TK by mohl částečně upotřebit svoje psychoterapeutické vzdělání v rámci výše zmíněných „dalších socioterapeutických činností“. Kontextem je závislost nebo chronické duševní onemocnění. Psychoterapie jako taková zde nijak definována není. Pokud by TK jí chtěla poskytovat, měla by být registrována rovněž jako zdravotnické zařízení a měli

by jí poskytovat příslušně vzdělaní zdravotničtí pracovníci či se zdravotnickým zařízením spolupracovat (např. pracoviště zdravotnického zařízení v objektu TK).
Stížnosti a dokumentace jsou řešeny obdobně jako u manželských a rodinných poraden.

SOCIÁLNÍ SLUŽBY POSKYTUJÍCÍ SOCIÁLNÍ REHABILITACI LIDEM S DUŠEVNÍMI PORUCHAMI

Činnosti jsou opět definovány zákonem č. 108 a prováděcí vyhláškou 505: nácvik dovedností pro zvládnutí péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začleňování; zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (doprovázení a nácviky); pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (podávání informací a zprostředkování služeb); event. poskytování stravy nebo ubytování a pomoc při osobní hygieně.

Pro vlastní poskytování psychoterapie zde prostor zjevně není. Psychoterapeuticky vzdělaný odborný pracovník může toto vzdělání uplatnit např. při nácvicích (KBT). Sociální pracovníci často se svými klienty vytvářejí dlouhodobé vztahy, pro jejich zvládnutí lze doporučit absolvování alespoň sebezkušenostních částí psychoterapeutických výcviků. Nejde však o poskytování psychoterapie jako takové.

Řada těchto sociálních služeb úzce spolupracuje nebo je propojena se službami zdravotnickými (denní stacionáře, psychiatrické ambulance, lůžková zařízení), které klientům těchto sociálních služeb psychoterapii poskytují.

ŠKOLSTVÍ

PEDAGOGICKO PSYCHOLOGICKÁ PORADNA (PPP)

Činnost pedagogicko-psychologických poraden upravuje Školský zákon č. 561/2004 Sb., Vyhláška č. 72/2005 Sb. a její novela Vyhláška č. 116/2011Sb. Poskytuje psychologickou a speciálně pedagogickou diagnostiku. Poskytuje žákům dále popsanou přímou speciálně pedagogickou a psychologickou intervencí. Poskytuje také poradenské služby žákům se zvýšeným rizikem školní neúspěšnosti nebo vzniku problémů v osobnostním a sociálním vývoji; jejich zákonným zástupcům a pedagogickým pracovníkům vzdělávajícím tyto žáky poskytuje poradenské služby zaměřené na vyjasňování osobních perspektiv žáků. Může jít o životní krizi či nouzi a individuální pomoc těmto jedincům při zpracování krize v případech problémů, které negativně ovlivňují vzdělávání dítěte nebo žáka. Dále sem spadá včasná poradenská péče a práce s dětmi předškolního věku s nerovnoměrným vývojem, s obtížemi v adaptaci. Dalšími možnostmi činností je individuální a skupinovou práci se žáky s obtížemi v adaptaci, s osobnostními, sociálně-vztahovými problémy, s rizikovým chováním a potížemi, které negativně ovlivňují jejich vzdělávání. V neposlední řadě sem spadá též poradenské nebo poradensko-terapeutické vedení rodin s dítětem nebo žákem (v případech problémů, které negativně ovlivňují vzdělávání dítěte nebo žáka).

Psycholog ve školských poradenských zařízeních kromě diagnostiky provádí intervence v případech vzdělávacích a výchovných problémů, poradenské vedení žáků s výchovnými problémy (obtíže v adaptaci na školní prostředí, sociálně – vztahové potíže) a se vzdělávacími problémy nebo krizové intervence. Specializované poradenství vykonává i speciální pedagog nebo sociální pracovník.

Odborníci mohou v PPP využít psychoterapeutické vzdělání, vlastní činností je však poradenství nebo krizová intervence. Kontextem péče PPP jsou vzdělávací či výchovné

potíže. Objeví-li však odborník PPP symptomy duševní nemoci či poruchy, je jeho povinností odeslat žáka do zdravotnického zařízení.

Poradna vede dokumentaci o vyšetření, jeho výsledcích a poskytnuté péči individuální i skupinové.

ŠKOLNÍ PSYCHOLOG

Ve školách se pracuje dle vyhlášky č. 72/2005, ve znění 197/2016 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Podobnosti s náplní práce PPP a spolupráce s PPP. Z diagnostiky jen např. klima ve třídách, testy profesní orientace. Poskytují poradenství individuální – dětem, rodičům, učitelům. Ze skupinových aktivit např. nácvik soc. dovedností.

Stížnosti: možnost obrátit se na ředitele školy, na českou školní inspekci, popř. na zřizovatele - tedy městu nebo kraji dle typu školy - ZŠ nebo SŠ.

SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ CENTRA (SPC)

Např.: pro mentálně postižené, pro sluchově postižené, pro vady řeči, pro zrakově postižené, pro klienty s tělesným postižením, s více vadami a s poruchami v oblasti autistického spektra. Poradenské, terapeutické a metodické činnosti v SPC zajišťují speciální pedagožky, psychologka a sociální pracovnice

Činnost se řídí dle Školského zákona a vyhlášek k němu, zejm. dle vyhlášky 197/2016 Sb.

Pracovní náplň psychologa bývá většinou psychodiagnostika nicméně i jiné činnosti:

"Využívání různých druhů podpůrných terapeutických postupů, zejména arteterapie a muzikoterapie", dále vyhláška používá výrazy jako "psychologická intervence, individuální a skupinová práce s dětmi s obtížemi v adaptaci, s osobnostními, sociálně-vztahovými problémy, s rizikovým chováním a potížemi ... poradenské nebo poradensko-terapeutické vedení rodin s dítětem nebo žákem, poradenské konzultace a poradenské vedení"

CENTRUM VÝCHOVNÉ PÉČE A VÝCHOVNÝ ÚSTAV

Viz prezentace

STUDENTSKÉ PORADNA

Např. Studentská poradna 3. LF UK:

Studentská poradna 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy je součástí univerzitní sítě poraden a je využívána českými i zahraničními studenty 3. LF UK i jiných fakult. Poradna poskytuje bezplatně následující poradenské služby založené na principech podpory zdraví, kognitivně behaviorální terapie a tvarové (Gestalt) terapie:

ŽIVNOSTENSKÉ SLUŽBY

Dle živnostenského zákona č. 455 živností není: provozování činnosti vyhrazené zákonem státu nebo určené právnické osobě. Živností dále není v rozsahu zvláštních zákonů činnost fyzických osob: lékařů, zubních lékařů a farmaceutů, nelékařských zdravotnických pracovníků při poskytování zdravotních služeb a přírodních léčitelů.

Z uvedeného vyplývá, že poskytování psychoterapie jako diagnostiky a léčby nemocí či duševních poruch nespadá pod živnostenské služby.

Psychoterapeutické vzdělání lze zčásti uplatnit u živnosti vázané: Psychologické poradenství a diagnostika. Podmínkou pro její výkon je vysokoškolské vzdělání ve studijním oboru psychologie a v případě jednooborového studia 1 rok praxe v oboru a v případě víceoborového studia 3 roky praxe v oboru.

Nařízení vlády č. 278/2008 Sb., o obsahových náplních jednotlivých živností, vydané vládou podle § 73a zákona č. 455/1991 Sb., stanoví mimo jiné i obsahové náplně živností vázaných uvedených v příloze č. 2 k tomu nařízení. V příloze č. 2 je u živnosti vázané „Psychologické poradenství a diagnostika“ uveden jako obsah činnosti: – „činnost zaměřená na překonání psychologických problémů jedince a rozvoj jeho osobnosti. Pomoc dětem a mládeži s poruchami chování, zdravotně postiženým, při volbě povolání, dále pak poradenství manželské, sportovní a jiné. Využívání relaxační techniky při pedagogicko-psychologickém poradenství, jako doplňkové služby, nikoliv však s terapeutickým cílem či efektem“.

Další možností je využití živnosti volné v oblasti: Poradenská a konzultační činnost, zpracování odborných studií a posudků. Zde není žádná požadovaná odborná způsobilost. Kontextem poradenství mohou být meziosobní vztahy, výchovné problémy, osobní růst, směřování v životě apod., nikoliv však příznaky, potíže, změny chování, které by mohly vyplývat ze změny zdravotního stavu.

V kontextu živnostenského zákona však hrozí, že konzument služby či klient dostatečně nerozpozná ani kvalifikaci toho, kdo mu službu nabízí, ani skutečnost, že se nenachází ve zdravotnickém zařízení (zvláště, je-li ten, kdo by mu zde službu poskytoval, vzděláním lékař či klinický psycholog). Klient či konzument zde může být velmi snadno maten, klamán či uváděn v omyl.

Vodítkem v této oblasti by měly být pro psychoterapeuty závazné etické zásady EAP, které podrobně popisují, jak mají být psychoterapeutické služby nabízeny a o čem je třeba klienta/pacienta informovat. Zásada 7.b. výslovně říká, že při oznamování nebo propagaci psychoterapeutických služeb nebo při publikační činnosti psychoterapeuti nepopisují své vztahy k žádné organizaci způsobem, který by klamně vytvářel dojem, že tato organizace poskytla patronát či osvědčení o výkonu psychoterapeutické profese. Psychoterapeuti tedy neuvádějí evropskou či národní registraci v profesní či odborné organizaci způsobem, který by naznačoval, že toto členství automaticky znamená odbornou kompetenci či kvalifikaci. Dané organizace tudíž ani nemají, pokud nechtějí být v rozporu s těmito zásadami, takovouto garanci svým členům nabízet, popř. certifikovat jejich činnost apod..

Kontrola a stížnosti: Živnostenskou kontrolu provádějí v rámci své působnosti živnostenské úřady, které sledují, zda a jak jsou plněny povinnosti stanovené živnostenským zákonem, ustanoveními zvláštních právních předpisů. Možnost stížnosti na neprofesionální postup apod. není upraven. Vedení dokumentace není nijak upraveno (vyjma účetnictví).